

Anar KERİMOV

Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanı

KARABAĞ'IN KURTULUŞU: BÖLGESEL KONSOLİDASYON, KÜLTÜREL KONSOLİDASYON

Şuşa'da "Harı Bülbül" Festivali, Mayıs 2021. 1992 işgalinden önce her yıl Uluslar arası Müzik Festivali düzenlenmekteydi

Karabağ, Azerbaycan halkının en zengin bin yıllık kültürel mirasının önemli bir bölümünün bağlı olduğu Azerbaycan'ın tarihi bölgesidir. **Bu bölge, hem antik anıtları hem de eşsiz kültürel ortamı ile uzun zamandan beri geniş bir popülerlik kazanmıştır.** Bölgede muğam sanatı, edebiyat, mimari ve el sanatları dahil olmak üzere kültürün gerçek gelişimi, 18.

yüzyılda Karabağ Hanlığı'nın ortaya çıkmasıyla başladı.

Tarihsel olarak Karabağ, Kafkas Albanyası'ndan (MÖ IV yüzyıl - MS VIII yüzyıl) başlayarak Azerbaycan topraklarında var olan çeşitli devletlerin bir parçası olmuştur. Karabağ Hanlığı, diğer Azerbaycan hanlıklarıyla birlikte, 1747'de yıkılan Nadir Şah Avşar imparatorluğunun yerinde ortaya çıkmıştır. Karabağ Hanlığı'nın ilk hükümdarı

Penahali Han Cavanşir (1747-1763) idi, ardından da tahta oğlu İbrahim Halil (1763-1806) geçti. 14 Mayıs 1805'te İbrahim Halil Han ve Kafkasya'daki Rus birliklerinin komutanı Pavel Tsitsianov, **Karabağ Hanlığı'nın Rus İmparatorluğu'na ilhakını resmileştiren Kürekçay Antlaşması'nı** imzaladı. Antlaşmaya göre, İbrahim Halil Han ve İmparator I. Nikolay'ın emriyle Tümgeneral rüt-

besi verilen oğlu Mehdi Kulu'nun Han unvanı saklı kaldı. 1845 yılında vefat eden Mehdi Kulu Han Cevanşir, son Karabağ hanı olarak bilinir. Hanlığın kendisi 1822'de ortadan kaldırıldı.

Karabağ Hanlığının, Aras Nehri'nden Gökçe Gölü'ne kadar oldukça geniş bir dağlık ve ingin Karabağ bölgesini kapsadığını belirtilmek gerekir. Yönetim merkezi, yani

Ağdam'daki Ekmek Müzesi. 1983 yılında açılmış olan müze, 1993 yılında Ermeni işgalciler tarafından tahrip edilmiştir

hanın ikametgâhı, başlangıçta bugünkü Ağcabedi bölgesindeki Bayat kalesinde bulunuyordu, 1751'de yeni bir konut - Şahbulag kalesi inşa edildi. Ancak o zamanın sık sık savaş ve kargaşa koşullarında bu tahkimat bile güvenlik gereksinimlerini karşılamıyordu. Bu nedenle, **1752'de, Han'ın emriyle, Karabağ'ın dağlık kesiminde, üç tarafı sarp kayalıklarla çevrili erişilemeyen bir alanda yeni bir kale inşaatı başladı. Bugün burası Şuşa şehridir.** Bununla birlikte, XVIII-XIX yüzyıllarda, bölgede, Azerbaycan mimarisinin anıtlar listesinde onurlu bir yer edinen Askeran kalesi, onlarca cami, medrese, kervansaray, konak, köprü inşa edildi. Bunlar arasında kale-şehir olan Şuşa bir açık hava müzesiydi ve 17 mahallesinin her biri benzersiz bir mimari görünüm ve renkleriyle seçilmekteydi.

19. yüzyılın ikinci yarısında Şuşa, genel Kafkas açısından önemli bir kültür merkezi haline geldi. **Şehir, eşsiz müzik ortamıyla özel bir ün kazandı: Şuşa'nın daha sonra Güney Kafkasya'nın Konservatuvarı olarak adlandırılması da tesadüf değil.** Avrupa'da Azerbaycan muğamına ün kazandıran **Cabbar Karayagdioğlu, Keçeciöğlü Muhammed** ve Müslüman Doğu'daki ilk opera bestecisi **Üzeyir Hacıbeyov** gibi

görkemli sanatçılar da dahil olmak üzere Azerbaycan müzik sanatının onlarca seçkin temsilcisi burada yaşamış ve yaratmıştır. Azerbaycan'da tiyatro gösterilerinin, doğu ve batı müziğinin konserlerinin, müzik ve bilim akşamlarının, sirk gösterilerinin öncüsü Şuşa olmuş, ilk kütüphane ve ilk matbaa da burada açılmıştır. 7 Mayıs 2021'de Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın emriyle Şuşa ülkenin kültür başkenti ilan edildi.

Karabağ, **Azerbaycan edebiyat tarihinde** de değerli bir yere sahiptir. Orta Çağ'da bu topraklar, **Said Amirul Bardai, Sadulla Bardai, Muhammed Garabaği** gibi Müslüman Doğu'nun tanınmış düşünürlerini yetiştirdi. 18. yüzyılda, büyük **Molla Penah Vagif**, yeni Azerbaycan şiirinin okulunun temelini attı. **19. yüzyıl, koşulsuz olarak merkezi ve odağı Şuşa olan Karabağ edebiyatının altın çağı oldu.** Ünlü şair ve ressam **Mir Muhsin Nevvab**'ın antolojisinde şehirde yaşamış yaklaşık 100 şair ve yazardan bahsediliyor. Bunlar arasında, son Karabağ hanı Mehdi Kulu'nun kızı olan ünlü Azerbaycan şairi **Hurşidbanu Natevan** (1832-1897) özel yere sahiptir. Edebi çevresinde, o zamanın birçok ünlü şairi bulunuyordu. Natevan aynı zamanda yetenekli bir ressam ve nakışçıydı. **Alexander Dumas (baba),**

Şuşa'daki Yukarı Gövher Ağa Camii Medresesi. 19.yüzyıl. 1992'de Ermeni işgalinde hasara uğramıştır

1858 yılında Kafkasya'ya yaptığı gezi sırasında Natevan'la görüşmüş ve "Kafkasya'ya Yolculuk" adlı kitabında Natevan'dan övgü ile bahsetmiştir. Bununla birlikte, Natevan hayır işleri de yapmaktaydı, Şuşa'ya kendi parasıyla su tesisatı döşemiştir. XIX yüzyılın sonu - XX yüzyılın başlarında Karabağ edebiyatının diğer önde gelen temsilcileri arasında, ünlü şair-hicivci **Kasım bey Zakir**, oyun yazarı-eğitimci **Abdurrahim bey Hagverdiyev**, **Yusif Vezir Çemenzeminli**, **Süleyman Sani Ahundov**'un isimlerini anmamız gerekir.

Karabağ **halıcılık** okulu, Azerbaycan halı sanatının yedi okulundan biridir ve bu zanaat bölgede çok yaygındı. Bugün Karabağ'da dokunan halıların birçoğu dünyanın önde gelen müzelerinin sergilerini süslemektedir. Karabağ'da **at yetiştiriciliği de** zengin bir tarihe sahiptir. Artık Orta Çağ'da Karabağ atları Doğu ve Avrupa'nın birçok ülkesinde ün kazanmış, Avrupa kraliyet saraylarının süvari birlikleri tarafından kullanılmaya başlanmış ve yarışlara başarıyla katılmıştır.

Karabağ, en eski **ön-insan sakinlerinin meskenlerinden biri olan 2 milyon yıllık Azıh mağarasıyla** da ünlüdür. Bölgede Paleolitik Kuruçay Arkeolojik Kültürü,

Tunç ve Demir Çağlarına ait Kura-Araa ve Hocalı-Gedebey kültürleri tespit edilmiş ve incelenmiştir. Toplamda, **Karabağ'da dünya çapında 13, 292 ulusal ve 330 yerel öneme sahip tarihi ve kültürel anıt tespit edilmiştir.** Burada Kafkas Albanyası dönemine kadar uzanan birçok Hıristiyan kültürü anıtı bulunmaktadır. **Kafkasya'daki en eski Hıristiyan kilisesi olan Alban Apostolik Kilisesi, Güney Kafkasya'nın Rus İmparatorluğu tarafından ele geçirilmesinden sonra 19. yüzyılda çökmeye başladı.** Rus hükümeti, komşu Osmanlı devletinden ve Kacar İran'ından yeni ele geçirilen topraklara Ermenileri toplu halde yerleştirmeye başladı. Bu yeniden yerleşim sırasında, Ermeni din adamları Alban kiliselerine aktif olarak el koymaya başladılar. **1836'da Rus Ortodoks Kilisesi Kutsal Sinod'un bir kararı ile Alban Apostolik Kilisesi Ermeni Gregor-yen Kilisesi'ne bağlı hale getirildi,** ardından Karabağ'da onlarca Alban kilisesi Ermenileştirildi. Daha sonra, 1992-2020 yılları Ermeni işgali döneminde, Kelbecer bölgesindeki - Gandzasar ve Hudavenk, Laçın bölgesindeki Açoğlan (Tsitsernavank) gibi Karabağ'ın muhteşem

Ünlü Azerbaycan şairi, Karabağ hanlığının veziri Molla Penah Vâkıf'ın Şuşa'daki mozolesi. Şehrin Ermeni işgali sırasında yağmalanmış ve ağır hasar görmüştür. Şehrin kurtuluşundan sonra yeniden inşa edildi

“İmaret” – Karabağ hanlarının Ağdamdaki ikametgahı ve mezarlığıdır. 1993 yılındaki işgal sırasında saray binaları, türbe ve mezarlar yıkılmıştır

Erken Ortaçağ Alban manastırları mimari detaylarda ve dini sembollerde bazı değişikliklere uğradı ve daha sonra Ermeni yetkililer ve bilim kurumları tarafından Ermeni dini anıtlar olarak gösterilmeye başlandı. Bu eylem, Ermenistan'ın Kafkas Albanyası'nın ve Azerbaycan halkının maddi ve manevi mirasını sahiplenme konusundaki genel politikasına uymaktadır.

Karabağ'daki Müslüman kültür mirasına ait anıtlara gelince, Ermeni işgali sırasında sistemli ve kasıtlı bir yıkıma maruz kaldılar. İşgal altındaki topraklarda var olan 70'e yakın camiden sadece birkaçı yarı harap durumda veya yenileme bahanesiyle mimari açıdan ağır bir şekilde değiştirilmiş olarak ayakta kalabilmiştir. **Ermeni işgalcilerin yerle bir ettiği dini yapılar arasında Hocavend bölgesi Kuropatkino köyündeki Rus Ortodoks Kilisesi de bulunuyor.** Aynı yok etme politikası, bir bütün olarak Azerbaycan halkının tarihi ve kültürel mirasıyla ilgili olarak da yürütüldü. İşgalciler, çoğu büyük tarihi değere sahip 40 bin eşyanın sergilendiği 20'den

fazla müzeyi tahrip etti ve yağmaladı. Birçok antik anıt, Ermenileşme bağlamında ya yıkıldı ya da yeniden inşa edildi. Bununla birlikte, Ermeni işgalcilerin konut binalarını yağmalamaları sırasında çok sayıda değerli antik halı ve halı ürünleri bölgeden çıkarıldı.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı **İlham Aliyev** haklı olarak, *“Tüm insanlık tarihi boyunca dünyada pek çok savaş ve yıkım yaşandı ama bence yirminci yüzyılda böyle barbarlık, Vandallık ve yıkım, şehirlerin ve köylerin kasıtlı olarak yok edilmesi görülmedi. Bu barbarlıktır, bu-kültürel bir soykırımdır”*, - açıklamasını yapmıştır. Ermeni işgalcilerin işgal ettikleri topraklarda Azerbaycan tarihi ve kültürel mirasının varlığının tüm izlerini bu şekilde silmeye çalıştıklarına hiç şüphe yoktur.

Cumhurbaşkanının defalarca belirttiği gibi, Azerbaycan, topraklarının bir bölümünün işgalini asla kabul lenmedi ve **ülkenin toprak bütünlüğünü yeniden sağlamak tüm bu otuz yıl boyunca ulusal öneme sahip bir görev olarak kaldı.** Ve nihayet, uzun zaman-

Şahbulak Kalesi. 18.yüzyıl. Karabağ Hanı Panah Ali tarafından yaptırılmıştır. Ermeniler, kalenin adını "Tigranakert antik kenti" olarak tahrif ettiler

dır beklenen o an geldi: geçen yıl 27 Eylül'de Ermeni tarafının yeni bir provokasyonuna cevaben Azerbaycan aktif bir karşı taarruz hareketi başlattı ve 44 günlük muzaffer savaşın sonucunda Azerbaycan kültürünün beşiği olan Şuşa da dahil olmakla, Karabağ işgalden kurtarıldı. Böylece sadece ülkenin toprak bütünlüğü değil, aynı zamanda ilgili uluslararası hukuk normlarının işleyişi de sağlandı.

Ne yazık ki, bugün Azerbaycan'ın yeni kurtarılmış topraklarına giden herkes, küllerin ve yıkımın iç karartıcı bir tablosuyla karşılaşılıyor. **Yerleşim yerlerinin yanı sıra tarihsel ve kültürel anıtlar acımasızca yerle bir edilmiş, mabetler ve mezarlıklar yağmalanmış ve tahrip edilmiştir.** Azerbaycan Kültür Bakanlığı, daha önce Ermenistan tarafından işgal edilmiş topraklardaki kültürel miras anıtlarının kasıtlı yıkımı ile ilgili olarak UNESCO, ISESCO, BM Medeniyetler İttifakı ve dünyanın 150 ülkesinin ilgili bakanlıklarına çağrıda bulundu. Çağrı,

bu eylemleri kınamak ve uluslararası sözleşmeler tarafından öngörülen uygun önlemleri almayı içeriyor. Ayrıca Azerbaycan, UNESCO'ya görevlilerinin kurtarılmış topraklara göndermesi için öneride bulundu. Aynı zamanda, **uluslararası toplumu Ermenistan'ın daha önce işgal edilmiş topraklardaki barbarca eylemleri hakkında bilgilendirmek için amaçlı çalışmalar da sürdürülüyor.** Bu amaçla yabancı yetkililerin, uluslararası kuruluşların temsilcilerinin ve medyanın, Azerbaycan'da akredite edilmiş diplomatik temsilcilerin kurtarılmış topraklara gezileri düzenlenmektedir.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın 29 Ekim 2020 tarihli "İşgalden kurtarılan topraklarda geçici özel idarenin kurulmasına ilişkin" kararnamesi uyarınca, Kültür Bakanlığı Haziran ayına kadar Azerbaycan Cumhuriyeti'ne kayıtlı 314 tarihsel ve kültürel anıtını, aynı zamanda devlet kaydına alınmamış 125 yeni keşfedilen anıtın ilk envanteri ve korunması amacıyla denetim gerçekleştirmiştir.

Karabağ halısı. İşgal sırasında Ermeniler Karabağ'dan binlerce halı çıkarmışlar. Bugün bu halılar "Ermeni halıları" adı altında sergilenmektedir

Bu anıtların çoğunun işgalciler tarafından tamamen tahrip edildiği, bir kısmının kısmen sağlam kaldığı, diğerlerinin hasar gördüğü veya yeniden inşa edildiği ortaya çıkmıştır.

Bugün işgalden kurtarılan topraklarda yeniden yapılanma çalışmaları hızla yürütülmektedir. İşgal sırasında görünüşünü değiştirmek için kasıtlı olarak bir yeniden yapılanma geçiren **Kazançı Kilisesinde, türbe, ker-vansaray, cami ve müze evlerinde restorasyon çalışmalarının sürdüğü Şuşa'ya özellikle dikkat ediliyor.** XIX yüzyılın 80'li yıllarında inşa edilen Kazançı Kilisesi, Azerbaycan SSC Bakanlar Kurulu'nun 27 Nisan 1988 tarihli kararı ile devletin koruması altına alınmış ve daha sonra Azerbaycan Bakanlar Kurulunun 2 Ağustos 2001 tarihli kararıyla devlet siciline alınmıştır. **Diğer tarih ve kültür anıtları gibi, Kazançı Kilisesi de orijinal mimari görünümüne geri dönülerek tarihi ve arşiv malzemelerine dayalı olarak restore edilecektir.** Yapılan çalışmalar Şuşa'yı Azerbaycan kültürünün önemli bir merkezi olarak yeniden canlandırmayı ve aynı zamanda başta müzik sanatı olmak üzere Azer-

baycan kültürünün beşiği olan bu şehrin özel statüsü hakkında yabancı toplumu geniş bir biçimde bilgilendirmeyi amaçlamaktadır. Bu yıl 12-13 Mayıs tarihlerinde, Şuşa'da, Azerbaycan kültürünün bir bütün olarak canlı bir şekilde sergilendiği **Haribülbül müzik festivalinin** düzenlenmesi bu açıdan önemlidir. Ayrıca bu yıl Şuşa'da uluslararası kuruluşların desteğiyle Vagif Şiir Günlerinin düzenlenmesi planlanıyor. Bununla birlikte Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı TÜRKSOY, Şuşa'nın 2023 yılında "Türk dünyasının kültür başkenti" ilan edilmesini önerdi.

Yabancı gazetecilerin "Kafkasya'nın Hiroşima'sı" olarak adlandırdığı Karabağ'ın en büyük şehri Ağdam'da da büyük çaplı yeniden yapılanma çalışmaları sürüyor. Azerbaycan Cumhurbaşkanı, şehrin yeniden inşası projesinin temelini atmış, şehrin yeni bir ana planının, Zafer Müzesi'nin inşası ve bir açık hava müzesinin oluşturulması da dahil olmak üzere bir dizi alt-yapı projesinin tanıtımı yapılmıştır. Bu müzeler, Ermenistan'ın saldırgan politikasının özünü ve sonuçlarını tüm dünyaya ve sonraki nesillere görsel olarak göstermenin yeni bir aracı olacaktır.

Karabağ'ın kurtuluşu, sadece toprakların değil, aynı zamanda Azerbaycan'ın kültürel bütünlüğünün sağlanması anlamına da gelir. Kelimenin en geniş anlamıyla kültür bu topraklara geri dönüyor. **Azerbaycan'ın bağımsızlığının yeniden kazanılmasından bu yana ilk kez, Azerbaycan kültürünün tüm zenginliği ve çeşitliliğiyle - bu toprakların asıl sakinlerinin kültürü olarak - tüm dünyaya tam teşekküllü bir şekilde tanıtılması için ön koşullar ortaya çıktı.** Ermeni işgali döneminde Ermeni Gregoryen mabetleri olarak tanıtılmak üzere yeniden yapılanma ve değişikliklere uğrayan Karabağ'da eski Alban mabetleri, Azerbaycan Cumhurbaşkanı'nın emriyle restore edilerek eski hallerine döndürülecektir.

Azerbaycan Kültür Bakanlığı, ülkenin İslam ve Hıristiyan mirasını yaygınlaştırmaya yönelik projelerle birlikte, geçtiğimiz günlerde kültürel mirası korumayı amaçlayan **"Kültür için Barış" (#Peace4Culture) sloganı altında küresel bir kampanya** başlattı. Söz konusu kampanya, kültürel mirası korumak, sürdürülebilir barışı seven bir toplum inşa etmek ve aynı zamanda kültürün barışın sağlanmasındaki rolünü ve barışın kültürün gelişimindeki rolünü incelemeyi hedefliyor. Genel olarak devletin önlemleri, Karabağ'ın incisi Şuşa da dahil olmak üzere neredeyse 30 yıllık işgalden kurtarılan Karabağ'da bulunan Azerbaycan kültürünün zenginlikleri hakkında dünya kamuoyunu mümkün olduğunca bilgilendirmeyi amaçlıyor. ✨